

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Ioannis Ioviani Pontani. De Aspiratione Libri duo. Charon
Dialogus. Antonivs Dialogus. Activs Dialogus. Aegidivs
Dialogus. Asinvs Dialogus. De Sermone Libri Sex. Belli,
Qvod Ferdinandvs Senior ...**

Pontano, Giovanni Giovano

Venetiis, 1519

De inueniendis dictorum ac ridiculorum locis.

urn:nbn:de:hbz:466:1-12960

DE SERMONE

expugnator. Quocirca locos etiam alios percenseamus, qui admonere nos & artis possunt, & observationis, quæ artem ipsam constituere est solita.

De inueniendis dictorum ac
ridiculorum locis.

Quoniam autem quos locos appellamus, ij sedes dictorum sunt ac ridiculorum, è quibus ioci ac sibi dem lateant, extrudendi sunt, ad alias iam regiones proficiscimur, quo palam fiat artem quoque in illis non parum ualere. Seditibus nobis pro foribus nostris, differentibusque his ipsis de rebus, facti sunt obuiam inter se agrestes duo, alter albenti pilleo, eoque grandiore intectus caput, alter nudatis pedibus ac plantis. Atque hic quidem è uestigio uerbis in illum illatus, Quanti, inquit, singulus iste? pilleum uidelicet irridens. Ille sublato statim supercilio, conuersis mox ad pedes eius oculis, respondit, Quanti calceoli tui, ac denariolo pluris? Statim omnes in risum conuersi sumus. Igitur alter à pilleo admonitus est, excitusque à natura, eaque duce tantum, alter etiam ab arte adiutus quæ illum admonuit pedum ex calciatorum. Itaque locus laceffentis uidetur à uestitu oblatus, respõdentis ab arte representatus atque ab opposito. Alter enim erat intecto capite atque à superiore corporis parte, alter nudatis pedibus, quæ pars inferior est corporis. Non rideas modo, uerum etiam dirumpare, cum apud Plautum, dicentem illum audias in Trinumo, Pol hic quidè fungino est genere, capite se totum tegit. Eodem tempore cum staret forte nobis è regione sutor senex, & quidem sordidus admodum senex, cui ad nasum pendeat pituita grandiuscula quidem ac pellucida, præteriens homullus diaculus & ipse, pannis tamen, atque annis obfusus, ut ille inquit apud Terentium, iocandi que opportunitatem nactus, Perpulchrum inquit adamantæ & pretiosum. Tum alter, Et anulo tuo dignum. Tali igitur, tamque inexpectato responso ars ne an natura, an simul iunctæ iocari urbanius potuerint, nesciam. Ille enim iocatus est sumpta occasione senili ab ætate, quæ pituitosa est, hic uero ab eo quod adamantes includi anulis sint soliti. Sumpsit urbanissime Plautus etiam alibi iocandi opportunitatem à tempore, nam cum dixisset seruus apud lenam de amatore, quàm tibi sospitalis fuit, tum lena, Mortuus est inquit, qui fuit. qui est, uiuus est. Iocabantur aliquando uel rixabantur potius ex ijs duo, quos maiores nostri appellabant nebulones, & alteri quidem Asello factum est nomen, quod ob lin-

quæ intemperantiam, & pugnis sæpe contusus, et uerberibus ac fustibus honoratus, perinde ac asinus esset, alteri uero uentritio, quod patrimonium pene omne pitissando comptandoq; in uentrem congeffisset. Prior igitur uentritus inter conuiciandum, Quantum o' amice Aselle (paulo enim ante & pugnis cæsus, & quernis etiam fustibus percussus fuerat) quantum inquam æris inest tibi in crumena, uectura ex hodierna? Ad quæ confestim Asellus, Quantum tibi in uentriculum influxit uilli hesternæ uindemia? Itaq; eiusmodi siue dicta siue ridicula & multum habent fellis, & maxime apposita sunt ad mouendum risum, plurimumq; in ijs pollet natura, tamen si nominum interpretatio, tū formatio uidetur ad artem proorsus referenda. Ad diuerso quoq; sensu eorum quæ dicuntur, ioci & quidem maxime ridiculares depromuntur, ut cum ille inquit in Menecmis, Magna cum cura illum curari uolo, Tum medicus, Quin suspirabo prius sexcentum dies, ita ego illum cum cura magna curabo. ille diligentiam curationis exigit, hic medici personam sustinens, quod ægre admonitionem ferret, quodq; cura molestiam quoq; animiq; afflictionem significat, suspiraturum se se obtulit. suspiria enim exagitati, ac parum quiescentis animi sunt signa. Forte uiator Florentinus, ut uentricosus admodum, sic etiam perquam salsus cum per urbem Senas iter faciens porta exiret, quæ Romam ducit, ac sublato palliolo popam ostentaret & prægrandem, & tumidam, atq; ibi tum quispiam è portæ custodibus per iocum ac risum dixisset, Sapit homullus hic, qui neutiq; ponè, sed præ se manticam sibi apposuit, Tum ille ore quàm maxime reudenti, An tu inquit aliter per latronum fines ac sicariorum securus rebus cum tuis incesseris? Quid autem magis lepidum aut salsum magis? Iocandi autem locus in dicto priori sumministratus est a' corporis siue habitu, siue deformitate. In posteriori a' morum turpitudine, ac rapiendi impotentia & studio. Admuniculata uero est in posteriori plurimum quidem ars, quæ illi suggestit ea quæ cernantur oculis diligentius custodiri ac cautius. Nam quod tueamur nos nostraq; naturali quidem inest a' studio, quo nã autem modo, quãq; fiat uia, id artis potius est. Nobis adolescentulis, cum Italiae res maxime florerent, uigereiq; rei bellicæ honos Italicos apud duces, multiq; ob strenuitatem ac rei militaris disciplinam haberentur in pretio, in ijsq; Antonellus esset Foroliuensis, qui tamen mercennariam exercebat militiam, singulisq; penè annis conductorem mutaret, atq; ante finitum prius stipendium ad alium transiret conductorem, commendareturq; in senatu Florentino,

quod sagax admodum esset, impiger, manu promptus, perq; laboriosus, tum Cosinus, & quod maximum in eo est, subdidit, etiam antelucanus. Hoc dictum ab arte totum profectum est, atq; a trans- fugiorum illius obseruatione. peperit autem risum, quia tanquam obliquo e loco atq; ex insidijs repente proruperit. Referre erat mihi solitus inter confabulandum Erricus Pudericus, senex maximi usus, summæq; iucunditatis, Neapolitanum cuem, cuius ipse nomen ob familiae respectum, ac liberorum obticebat, nam propudiosus erat, morboq; laborabat infami, cõuenisse Genuensi cum mercatore, ac præfuisse rei frumentariae summam quandam, certam ad diem Neapolitanum in litus comportandam. Itaq; in prætoris conspectu cum ab actorum magistro pacta ipsa conuentionesq; de ritu adnotarentur prætorij, ex ijs qui tum aderant testibus inclamasse quempiam quasi e loco quodam abdito, Nec licere, nec fas esse uxores absq; uirorum consensu quæpiam omnino transigere, quod eæ sui iuris non essent. Dictum sane, non mordax modo, summæq; aculeatum, uerum illi ipsi in quem inferretur, mirifice erubescendum, quippe qui palam propudij notaretur, morbiq; perpudescendi. Iocandi locum hunc ars ipsa magis quam natura sibi adinuenit, ex lege sumptum, constitutisq; e ciuilibus. In eundem quoq; hunc ab matrona perurbana dictum extat generis eiusdem, quæ ab illo uocata in iudicium, cum prætore coram ipsa sisteret, Quid mirum inquit bone prætor, aut præter consuetum homo hic facit, si foemellam me eicere paterno ex agello studet, qui mulieres penè omnes munere iam eiecerit suo, bellumq; ijs indixerit? Omnino igitur nota hæc a morum turpitudine iniusta est, atq; ab infamia usquequaq; abominanda, ad artemq; prorsus referenda, cum abominandum scelus mulier honestis quoad potui uerbis innuerit, quibusdamq; quasi signis, qua significatione rem tueri suam nitebatur, cum oppressam se ac circumuentam intellegeret. Marinus Brachatus eques Neapolitanus, quiq; propter dicacitatem & multus esset, et inuictor acer rimus aduersum literatos homines, præudente aliquando Ferdinando Rege, cuius mensam assiduus inodorabatur, craterculus ei cum eēt oblatu uernacij quàm suauissimi, illumq; & ipse labellatim hausisset, interrogatus ab Rege, qua nam Bacchus is locutus esset lingua? respondit, oppido quàm literata, uinum ex eo commendans. Tum com-potor ibidem qui aderat, Quid tu inquit Marine tantum literis impartire, aduersum literatos ipsos qui tam impotenter, atq; assiduus inueharis? Cumq; e uestigio illi responsum esset ab non insulso homine, inter pares, eiusdemq; rei studiosos plerumq; odium uerti atq;

inimicitias, ibi tum adolefcens apprime ingenuus, quique uiolentiam eius noffet, Nec ad rem inquit ifta faciunt, nec funt neceffaria, cum hos inter literatos nullus profecto fit Marino aut fimilis, aut par. Primum dictum a genere oblatum eft, ab ipsis uidelicet literis. Secundum dictum illatum eft siue ab eodem genere ductum, siue a specie. Tertium autem uniuersa complexum eft, cum primas ei concederet inter literatos hoc eft uiuofos. Quid his dicitur artificiofus? De eodem quoque fic refertur. Occupata Campania ab Carolo octauo Gallorum Rege, cum Alphonsus minor, Neapolitanorum Rex cum Ferdinando filio, ac Federico fratre in Siciliam ob metum tam uiolenti exercitus traieciisset, nec Marinus eos comitatus iam efferet, demiratus hoc quifpiam, ac feifcitabundus quaeritabat quenam huius efferet rei caufa? Tum adolefcens eadem ex aula, argutus ille quidem atque admodum lepidus, An non inquit, is eft Marini ufus, ea in potando, atque in conuiuendo exercitatio, ea etiam uis ac peritia comessandi, ut Gallicus reformidare debeat lagenas? aut gentis eius lancibus terga uertere? Perbelle dictum, nedum falfe. Sedes autem ipfa iocandi, et quafi argumentatiuncula pofita eft in usu atque peritia, quando in artificio quocumque, authore etiam Aristotele, peritissimo eius cuique adhibenda fides eft, atque auctoritas tribuenda. Sunt multa quoque uerba, duos fenfus, ut Quintilianus quoque inquit, significantia, quae et amplum et patentem praebere poffunt iocantibus campum, in quo et ars non exiguum ius exercet, maxime in respondendo. Siquidem prolato uerbo, ingenioque lateffito et pro uocato, statim ars conuertit fe fe ad implorandum auxiliu ab altero quidem uerbi ipsius fenfu, ut cum Mercurius dixisset, apud Plautum, Malam a me sibi rem arcessit iumento suo, confestim Sotia subdidit, Non enim ullum habeo iumentum. Itaque duplicitas fenfus, arte inuente, iocandi locum ei praebuit, Cuique alibi dixisset, Geminum dum quaeris, gemes, ipsa literarum ac syllabarum fimilitudo, et quafi collusio iocandi locum exhibuit. Atque in huiusmodi praecipue uocibus prima quidem ocafio tota eft natura, fecunda uero ad artem potius referenda, Eius enim eft et deducere uoces, et quaerere earum structuram, et comparare eas, atque inflectere. quam Alliterationem alibi uocauimus, cum de Poetarum numeris praecipua traderemus. Ea quoque quae infunt a natura, ac dicuntur propria, ut pastum quaerere, ut prolem appetere, ut hinnire, ac mugire, atque eiusmodi alia, iocantes mirifice adiuant, ut cum ludens apud Plautum seruus dixisset, Boves bini hic funt incrumena, alterius serui e uestigio menti ocafio, colludere et ipsum posse ab pascendi cupiditate, quae a natura bubus inest. Itaque iocantibus

bundus subdidit, Emitte fides (ne fames eneei) inire pastum. Quis
 autem neget artis hoc esse, tamen si natura repugnante ars ipsa pa-
 rum per se omnino in multis potest. Ambigua quoque, quaeque aliam
 interpretationem recipiunt, maxime exposita sunt iocantibus, ut cum
 seruus apud Plautum et grauius et gratulanter domino dixisset,
 Gaudeo tibi mea opera liberorum esse amplius. filium enim herilem
 in infantia amissum recuperauerat, illico nactus herus iocandi oppor-
 tunitatem, respondit iocabundus, Etenim non placet, nihil moror,
 aliena mihi opera fieri plures liberos. Quod enim ille dixerat gratu-
 latus, sua quod opera atque industria filium inuenisset, in alium ac
 libidinosum sensum interpretatus herus, ioco materiam praebuit. Con-
 traria quoque inter se et ipsa occasione iocis praebent, ut in Amphi-
 tryone cum dixisset Mercurius, Dexter a uox aures (ut uidetur) uer-
 berat, ex aduerso contulit Sostia, Metuo uocis ne uice hodie hic ua-
 pulem. Et uerbero enim et uapulo inuicem contraria sunt, perinde
 ut ago et patior. Datur etiam iocis locus ab interpretatione scripti, cum
 illud est ambiguum, etiam Cicerone exemplum afferente, in alteratio-
 ne Scauri ac Rutilij de ambitu, cum in eius tabulis ostenderentur haec
 quatuor litterae A.F.P.R. et Scaurus interpretaretur, actum fide publica
 Rutilij, Rutilius autem, ante factum, post relatum, ibi C. Canium
 equitem Romanum qui Rutilio aderat exclamasse, uerum illarum
 litterarum sensum esse, hunc scilicet, Aemilius fecit. plectitur Ru-
 tilius. quod dictum acutum esse uult Cicero, et concinnum. Non ca-
 ruit igitur nec magistro, nec arte huiusmodi interpretatio. consueue-
 re duci etiam ab admonitionibus, ac consilijs dicta admodum etiam
 facta, quale Grauius illud apud Ciceronem, Cum malo patrono
 qui uocem in dicendo obtudisset, nullum frigidum bibendum con-
 suleret, illeque si id fecero, perdam uocem, respondisset, tum Canius,
 melius inquit quam reos. Datur etiam iocandi locus a consentaneis
 moribus, cuius exemplum extat etiam apud Ciceronem, Cum enim
 Scaurus non nulla laboraret inuidia, quod sine testamento Pompeij
 cuiusdam locupletis hominis bona possideret, finisque quoddam ducere-
 tur, tum C. Memius dixisse fertur et acute, et perbelle, Quin ui-
 des o' Scature, mortuus enim rapitur, si potes esse possessor? Ducuntur
 etiam iocis et salsi, et belli admodum ab responsore in eo ipso gene-
 re, quo usus est quis prior, utque Ciceroniano utamur exemplo, Ado-
 lescentulus Q. Aquilius male de se audiuit. is grandior iam, et
 consularis, factus obuiam festiui homini Aegilio, qui uidebatur mol-
 lior, quamuis nec esset, muliebriusque est nomine, quo illum uelli-

varet, Quando inquit Aegilia ad me ueneris cum tua colu et lana?
 reddidit statim Aegilius, uel retorsit potius, Non pol inquit audeo, nã
 me ad famosas uenit mater accedere. Quid magis artificiosum, q̃
 telum idem retorquere? & ex eodem genere dictum eiusdem fellis
 reiaculari, ac repercutere? Est & hoc generis eiusdem. Neapoli-
 tanus quidam ciuis & ipse male de se quoq; audiebat, sub uesperum
 itaq; ad fores eius accessit inuenis & ipse propudiosus, nec satis bene
 de se audiens, cumq; clausas illas inueniret, & esse illum intus in-
 tellegeret, accommodata uocula maxime mollem in modum, atq; ad
 rimulas, O mea dixit Iacoba, cur non te te mihi cupientissimo ad
 fores exhibes? tum ille eodem uocis usus lenocinio, Quia suas te te
 ad fores paratissimus expectat Ambrosius. Manant & a re non ex-
 pectata, & ab eo quod est ex non sperato, non illepide, neq;
 non admodum belle dicta, ac diuersis quidem modis, præci-
 pue autem a nominis aut uerbi uel derivatione, uel definitione
 ne, ut cum in senatu ageretur de agris publicis, deq; lege Thoria,
 & premeretur Lucilius ab ijs qui a pecore eius depasci agros pu-
 blicos, & de lege diceret, Non est inquit Appius Lucij pecus il-
 lud. erratis. liberum enim esse puto, quod qua lubet pascitur, Est
 eiusdem generis nec minore quidem gratia, Charitri dictum
 non incelebre. Cum enim Neapoli iactaretur numus belli tempore
 adulterata materia, querereturq; è notis eius quispiam, quod nesci-
 ret iam quid haberet, Tum ille uultu quam maxime ad iocum ac-
 commodato, Est inquit dijs immortalibus, quod gratias agam, gra-
 tulerq; amicitie nostrae, tandem enim hominem inueni, et amicum
 quidem hominem, & uere diuitem, quando diuitis est hominis
 nescire quid habeat. Habet quoq; concessio & locum & leporem
 suum. Id autem est, quod Cicero inquit, ut facete concedas ad-
 uersario id ipsum, quod tibi ille detraxit, quale illud Coelij, Cum
 enim ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis ma-
 ioribus, At hercule, respondit, tu tuus dignus. Simile est familia-
 ris nostri, COLOTII BASSI, uiri admodum iucundi.
 Cum enim per iocum obijceretur ab amico, quod nimia uentris eius
 esset parsimonia, Gratulor liberalitati tuae respondit, quod plura
 multo des ipse, quam accipias. Laborabat enim ille sæpissime uē-
 tris profusio. Ingeniosa sunt hæc omnia, non minus tamen ar-
 tificiosa, singulaq; locos habent suos è quibus desluunt. Et peracuta
 sunt, & perq; concinna, quæ ex collatione personarū deducuntur.
 Deperibat adolescētulus honesto loco natus puellā nobilitate summa,

excellentiq; & forma & pudicitia, Cumq; inter preces ac blandi-
 tias respondisset illa, Scito te Lucretiam inuenisse, hic ille, Experiere te
 & Tarquinium comperisse. Prouerbia quoq; dictorum in usum ad-
 ducuntur, habentq; uim ridiculi. Familiaris noster Marinus To-
 macellus functus est complureis annos summa cum laude munere
 oratorio sub Ferdinando Rege Neapolitanorum. Cumq; satis longo
 post tempore, quam promissum ei fuisset ab Antonello epistolarum
 magistro satis esset factum, gratulabundus mihi per epistolam respon-
 dit, Bene habet. elephantum partum uidiuius. Cumq; aliquando com-
 pertum habuisset Paschasium Decum quaestorem regium secum egis-
 se liberaliter in salario persoluendo, erat enim Paschasius maxime
 attenuatus, ad me rescripsit, Optime actum est. foenicem iam uidi-
 mus. Ab commemoratione etiam uersus cuiuspiam celebri, Poetaeq;
 maxime noti manant facietae & argutae, & grate. Concederant me
 cum meis pro foribus idem hic Marinus & Petrus Compater, homo
 iucundissimus, magna senectute tres, cano capite omnes, nullis denti-
 bus, multis tamen, ac propè tercentenis annis. Præteriens igitur ado-
 lescentulus demiratus cum esset tres annos uetulos, albensibus capil-
 lis, maxime hilari uultu, & iocari cum prætereuntibus, & arridere
 salutantibus, hic Marinus in ipsa illa adolescentis admiratione tanto
 cum lepore Virgilianum effudit illud,

Tercentum niuei tondent dumeta iuueni,

ut risum non temerint, senem qui audierunt, eo in confesso, tam op-
 portune, adeo præter expectationem, ac perquam concinne modulante-
 tem. Isq; confesum risus ingeminatus est, nam derisui cum haberetur
 a nobis, qui præteribat iuuenis, obeso corpore, obestori ingenio, maxi-
 me obesis moribus, tum a festiuissimo, & perquam concanno iuvene Pe-
 tro Summontio & festiue admodum & peruenuste iniectum est Vir-
 gilianum aliud, quanquam dimidiatum è Georgicis,

Longamq; trahens in glorius aluum,

ut protractus risus fuerit in Charitei aduentum, qui animaduertens
 senem trium tam æqualem canitiem, Quid inquit, hic ad fores? an
 inalgescere cupitis? cum alpes uideamus niuibus oppletas undequaq;
 concatnescere. In primis igitur ferax est locorum campus, materiaq;
 maxime opulenta subministrandis iocis, ut recte Quintilianus dixerit,
 si species omnis persequi uelinus, nec modum reperiemus, et frustra
 laborabimus. Neq; enim minus numerosi sunt loci, ex quibus dicta, q̄ il-
 li, ex quibus eae quas sententias uocamus, ducuntur, neq; alij. Itaq; et sen-
 tentiae ipse quae suapte natura graues sunt & sapientes, si ridiculū

in modū iactata fuerint, risum ēt ipsa pariturae sunt, ut cū Frāscus Pucius, uir in studijs his nostris eminentes deridere uellet hominem seditiosum, ingenioq; minime geto, q in corona quadam constiterat, Ecce inquit, Concordia paruae res crescunt. Cum etiā idem hic deridiculiū facere uellet, bona qui patria obligariisset, iniecit sententiam hāc, Parsonia rei familiaris, eae demum diuitiae magnae sunt, Cumq; suis ex auditoribus somniculosum aliquem notare uellet, rorem antelucanum uocabat. Itaq; hominum industria & ars, de qua hic noster est sermo, etiam quae grauias fuerint ad ridicula saepe transfert, ut negare qui uoluerit, arti suam esse locum comparandis ridiculis, dictisq; funditandis, nulla ratione id possit, quando grauias etiam, ac sententiosa dicta, ubi arte usus quis fuerit, ac tum temporum, tum personarum delectu adhibito, ad iocum traduci soleant ac risum, & per se quae ipsa per se ridicula non sunt, belle tamen agitata rideantur. Itaq; et quod dictorum, ridiculorumq; ac facetiarum regiones sine amplissima, quodq; in ijs ars quoq; uel multum etiam ualeat, abunde a nobis ostensum uidetur, & exemplis etiam comprobatur.

Neq; aduersum miseros, neq; potentes uiros
utendum esse ridiculis.

Hinc ad alias quoq; obseruationes transeamus quae plurimum conuenire uideantur ad facetudinem, hoc est ad eam quam in iocis quærimus mediocritatem, quodq; in delectu fere mediocritas ipsa collocata sit, cuiusmodi uero id & quale sit, ostendendum relinquatur. Cum praesertim Cicero de Oratore agens, Oratorisq; muneribus dicat, nec insignem improbitatem, nec rursus miseriam rideri, statuaturq; in iocando moderationem retinendam esse, & Vmber quoq; noster dicat, faciale esse miserum irridere. Quocirca & miseri parcendum est, in quibus locus esse misericordiae debeat, ni fortasse superbia maledicentia, incontinentia praecipites eant, & a potentibus etiam uiris, & quibus publica res in manu est, continendum. Est enim periculosum perq; temerarium, lacessere eum, qui gladium strictum habeat, possitq; proscribere. Ad haec et scurrile habeatur ac sit, lacessere eum qui ab omnibus ametur, & maximis atq; infimis aequae carus sit, atque acceptus. Quae enim mediocritas esse potest, ubi prudentia munus minime retineat suum? Quid rursus imprudentius, quam eorum in se iram prouocare, in quorum nutu posita sit hominis uita? quantum ut a derisu, quod ait Quintilianus, haud procul abest risus, sic